

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2021

Romano džaniben

časopis romistických studií | 28. ročník | 2/2021

HOSTUJÍCÍ EDITOŘI ČÍSLA:

Martin Fotta

Martin Fotta je antropolog na Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky.

E-mail: fotta@eu.cas.cz

Mariana Sabino Salazar

Mariana Sabino Salazar je doktorandkou v programu iberských a latinskoamerických kultur a literatur na Texaské univerzitě v Austinu. E-mail: soymariana@utexas.edu

[Milada Závodská]

© Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2021

Na obálce:

Káva #2 | Curitiba, Paraná, Brazílie, 2007 | Foto: Luciana Sampaio

Obsah

| TÉMA: ROMOVÉ V LATINSKÉ AMERICE A KARIBIKU |

RECENZOVANÁ ČÁST

Mariana Sabino Salazar Vývoj postavy „Cikánky“ v mexické kinematografii (1943–1978) a její rasové a nacionalistické implikace	9
Pablo Irizarri Chilští Romové ze skupiny Chorachane: Etnografické poznámky lingvisty	31
Esteban Acuña Cabanzo Vyjednávání (ne)viditelnosti mezi romskými rodinami v Bogotě	57

NERECENZOVANÁ ČÁST

Aida Elizabeth Infante de Juan Phirav mugo traio kon iek iló romanó / Kráčím životem s romským srdcem	79
David Lagunas „Se dvěma kufry“: Španělští Romové v Mexiku	95
Elsie Ivancich Dunin Taneční motiv ze severochilské pouště: „Los Gitanos“ („Cikáni“)	107

| NETEMATICKÁ ČÁST |

RECENZOVANÁ ČÁST

Milada Závodská Vznik „jazykové subkomise“ Svazu Cikánů-Romů (1969–1973) pro standardizaci romštiny	123
---	-----

Příloha 1 – Milena Hübschmannová: Jak psát romštinu (pracovní materiál Svazu Cikánů-Romů)	142
---	-----

RECENZE | ANOTACE

Philomena Franz: <i>Žít bez hořkosti. Příběh německé Sintky, která přežila holokaust</i> (Helena Kaftanová)	157
Alexander Mušinka: <i>Elena Lacková I.</i> (Radka Patočková)	163
Marcus Pape: <i>Sólo pro Jiřího Letova. Život a činnost důstojníka generálního štábu a experta na lágry podle archivních dokumentů a jeho deníků</i> (Lada Viková)	169

Recenze | Anotace

Philomena Franz

Žít bez hořkosti: Příběh německé Sintky, která přežila holokaust
/ Helena Kaftanová

Alexander Mušinka

Elena Lacková I.
/ Radka Patočková

Markus Pape

*Sólo Jiřího Letova: Život a činnost důstojníka generálního štábu a experta na lágry
podle archivních dokumentů a jeho deníků*
/ Lada Viková

Markus Pape

Sólo Jiřího Letova: Život a činnost důstojníka generálního štábu a experta na lágry podle archivních dokumentů a jeho deníků

Praha: Triáda, 2019, 397 s., ISBN 978-80-7474-256-9

Obsáhlá kniha známého autora a aktivisty je dalším střípkem do historiografie nejen z oblasti protektorátních tzv. „cikánských táborů“ Lety u Písku a Hodonín u Kunštátu. Autor Markus Pape tímto dílem navázal na svou předchozí knihu *A nikdo vám nebude věřit* (Pape 1997) věnovanou nucené koncentraci Romů a Sintů v koncentračním táboře Lety u Písku, současně v ní pokračuje ve své roli badatele mapujícího bílá místa v poznacích o tomto táboře (mimochodem, na stránkách *Romano džaniben* publikoval také jednu ze svých dílčích studií – viz Pape 2000). Již ve své knize z roku 1997 představil hlavní zásahy bývalého „elitního vojáka“ a protektorátního ministerského úředníka Jiřího Letova proti Janovskému, svévolnému veliteli tábora v Letech, kdy byl Janovský ze své pozice odvolán (Pape 1997: 73–93). Lze říci, že J. Letov tak přímo – díky statečné intervenci u kriminálního rady Lysse, zástupce německé kriminální policie v lednu 1943 (s. 134–135) – zachránil životy aspoň některých nevinných lidí vězněných v letském koncentračním táboře, kterým se po odvolání Janovského dostalo lepších podmínek týkajících se stravy a lékařského ošetření. A jak vyplývá ze svědectví táborového lékaře Michala Bohina, Letovovi se navzdory tlaku německých orgánů dařilo zdržovat odsun lidí vězněných v Letech do Polska např. hlášením již neexistujících případů tyfové nákazy (s. 139). Stejně takto dohlížel na nastavení a dodržování pořádku v mnoha dalších protektorátních táborech, kde statečně pomáhal zmírnit utrpení lidí neprávem uvězněných.

Kniha *Sólo Jiřího Letova* může svým zaměřením na příběh jedné historické osoby žijící ve srovnatelném období, navíc na příběh jistým způsobem svázaný

s tzv. „cikánským táborem“ v Letech u Písku, mírně připomenout o něco starší počín nakladatelství Triáda, trilogii Josefa Serinka a Jana Tesaře (Serinek, Tesař, Ondra 2016 – na stránkách *RDž* viz Zdařilová 2018). Ač se v případě nové knihy M. Papeho nejedná o stejně výpravné dílo, i Pape knihu postavil především na osobním svědectví hlavního protagonisty. Na rozdíl od J. Tesaře nepracoval ale M. Pape se vzpomínkami, nýbrž s deníkovými záznamy sledované osobnosti.

Jiří Letov žil mezi lety 1897–1963 a jeho osobní deníky a deníky psané pro jeho dvě děti, jimž zaznamenal prvních deset let jejich života jakoby jejich očima, vznikaly některé kratší dobu, některé delší období, souhrnně pak pokrývají rozmezí mezi lety 1912 až 1963. Vybrané záznamy J. Letova jsou pak hojně ověřované prostřednictvím dohledaných archivních dokumentů, popř. vysvětlované širším kontextem, eventuálně nově a s odstupem interpretované. M. Pape pracoval se záznamy týkajícími se J. Letova – coby vysoce postaveného důstojníka gen. štábu československé armády z doby První republiky, stejně jako ministerského úředníka z doby Protektorátu a z doby po skončení války – nalezenými v mnoha různých archivech v ČR, dále procházel dobový tisk, především publikované texty psané samotným J. Letovem, popř. dotýkající se jeho významné činnosti na sklonku První republiky či mající k jeho působení vztah. Tři z těchto textů jsou v knize otištěné. Jedná se o Letovovu obsáhlejší studii, kterou pod názvem „Předpoklady příští války“ vydal ještě pod svým původním jménem Jiří Sommer v r. 1935 (v knize je přepis textu, který tvoří přílohu na s. 307–319), dále o recenzi Karla Čapka z února 1939 na fotoknihu J. Letova a V. Pacáka (s použitím fotografií J. Janíčka) *Československá armáda* (Letov, Janíček, Pacák 1938) a jednostránkový text Jana Patočky také z února 1939 nazvaný „Česká naděje na duchovní vlast“ (viz Patočka 1939; oba novinové články jsou otištěny jako faksimile na s. 78–79). Pro tuto knihu získal autor také mnoho fotografického materiálu, který rozdělil do tří různých příloh vložených za jednotlivé kapitoly (jsou otištěné na temně zeleném papíře, čímž v této stěžejní části knihy pomáhají s orientací a rychlému dohledání buď právě fotografií, nebo konkrétního časového údobí, k němuž se chce čtenář vrátit) a který především celou knihu významně obohacuje. Kompilace ze zápisků do deníků, jejich Papeho interpretace a doplňování o dobový kontext tvoří většinu textu – spolu s fotografickými přílohami zaplňuje asi 280 stran. Tato stěžejní část je detailním biografickým popisem života Jiřího Letova, zahrnuje jeho rodinný i profesní život, jeho názory a též jejich formování. Kniha celkově důsledným odkazováním na prameny a podrobným poznámkovým aparátem splňuje nároky odborné mikrohistorické studie. Jak z výše uvedeného vyplývá, život J. Letova je v knize rozdělen do tří kapitol dle zásadních mezníků, předěly tvoří roky 1939 a 1945, z nichž nejobsáhlejší je část druhá věnovaná období druhé světové války. Celá stěžejní část je pak v přílohách doplněna krom běžných položek metatextu (jako poznámkový aparát, prameny apod.) shrnujícím autorovým portrétem J. Letova, výše zmíněným Letovovým textem, přehledem

publikační činnosti J. Letova a dvěma rejstříky (první je nazvaný „Soupis táborů“ a druhým je jmenný rejstřík – u vybraných jmen nechybí ani krátké biografické údaje). Právě bohatost a různorodost těchto příloh mírně komplikuje orientaci při čtení – čtenář stále musí pracovat s několika záložkami či „lepítky“ a lituje, že aspoň hlavní části příloh, především poznámky vztahující se k textu, nejsou také tak pěkně odděleny barevným předělem, jako je část stěžejní – odkazů na poznámky je v hlavním textu téměř tisíc, při tom většina z nich odkazuje na konkrétní svazek deníků, s nimiž autor pracoval, ovšem jsou mezi nimi i zásadní zjištění a doplnění, která je škoda minout. Při tom je poznámkový aparát umístěn – trochu nešťastně a nelogicky – vzadu jako devátá ze dvanácti příloh a doplňkových textů.

Podobně jako J. Tesař u J. Serinka, i M. Pape věnuje při zpracování života J. Letova největší pozornost válečnému období. Zde pak nejpodrobněji sleduje působení J. Letova v oddělení Ministerstva vnitra, kde měl na starost kontrolu a zajištění řádného provozování i hospodaření protektorátních táborů. Vedle tzv. „cikánských táborů“ Hodonín u Kunštátu a Lety u Písku je detailnější pozornost věnována také táboru ve Svatobořicích u Kyjova, neboť i zde bylo možno čerpat ze zaznamenaných poválečných svědectví svědčících o působení J. Letova. Tento nejpodrobnější oddíl (s. 83–202) nazvaný dle vlastních slov J. Letova „Snad nějaké ty děti zachráním“ sleduje bývalého vojáka, jak je na jedné straně vláčen mašinérií spojenou s reorganizací ministerstev za Protektorátu (po rozpuštění MNO je nejprve odmítnut na MV v rezortu kontroly filmové produkce – v komisi působil již v předválečném období, nyní je ovšem česká komise rozpuštěna) a následně zde prochází různými posty. Ač se musí podvolit z dnešního hlediska evidentně nepřijatelným pokynům (na MV bylo povinností zdravit nacistickým způsobem, a sice vztyčenou paží), snaží se na jedné straně na svém působišti skrývat své vlastenectví a na straně druhé působit ve prospěch ochrany českého obyvatelstva, kde mu budou stačit síly. Na toto jeho obtížné postavení upozorňuje autor ve svém shrnutí nazvaném „Kdo byl Jiří Letov“, když přemýšlí nad otázkou, proč zůstal Jiří Letov dosud historiky nepovšimnut: „Poválečná historiografie Jiřího Letova přehlížela – patrně z toho důvodu, že lágry, které měl na starosti, byly tabu. Další příčinou může být skutečnost, že neodpovídal tradiční představě hrdiny, nebo zločince [...]“ (s. 281). Dále myšlenku rozvíjí: „Životní cesta Letova nepatří ani do dějin českého organizovaného odboje, ani do dějin české protektorátní kolaborace. Kompromisy, na které přistupoval, jsou bohatě vyváženy jeho hrdinným chováním“ (s. 284). Konkrétní zásluhy J. Letova pak shrnuje těmito slovy: „Jakmile si uvědomil, že v táborech dochází k hromadným proviněním proti lidskosti, bez váhání zakročil. A ve snaze zachránit lidské životy očekával od svých spolupracovníků a podřízených absolutní disciplínu [...] Letovovo rozhodnutí ve prospěch vězňů bylo nesmírně nebezpečné. Riskoval krk, aby zachránil životy a ušetřil utrpení zejména dětí. Proto byl vyšetřován pražským

gestapem. Jeho činy balancovaly na hraně legálnosti [...], odporovaly úřednické loajalitě a představovaly specifickou formu resistance“ (s. 287).

Působení J. Letova na protektorátním MV a současně i jeho povýšení během této služby mu vyneslo značné poválečné komplikace: pobyt ve vazbě, a to v době, kdy by obyvatelé poválečných lágrů (např. Němci určení k odsunu) potřebovali takto zodpovědného úředníka, který by hájil jejich životní podmínky (původně měl mít Letov tuto agendu nadále na starosti). Následně (skoro po půl roce) sice došlo k jeho propuštění (jeho zásluhy vyplouvaly na povrch), ovšem později (když se pokusil vstoupit zpět do armády) dosáhl pouze toho, že byl zbaven důstojnické hodnosti. Vysloužil si další trest za kolaboraci, od níž byl již dříve očištěn (dle interpretace M. Papeho bylo neslučitelné s pojetím dějin československé armády, aby měl tak velké zásluhy, a přitom nebyl pronásledován nacisty). Je současně paradoxní, že jen díky křivým obviněním a procesu, který krátce po válce probíhal, jsou dnes k dispozici svědectví o jeho odvaze čelit nacistům i nacisticky smýšlejícím Čechům a chránit ty, jimž byla upřena veškerá práva. Sám J. Letov na svou obhajobu dne 1. 7. 1945 napsal: „Příklad Let jasně ukazuje, jak by se poměry v táborech za války utvářely, kdyby tyto nebyly mnou řádně vedeny, ale ponechány amatérskému vedení civilních úředníků, nebo dokonce nezodpovědných Němců“ (s. 290). Autor se po této citaci dopouští ahistorické, ale z hlediska zde předložených zjištění logické úvahy, co by bylo kdyby: „Kdyby nebyl Letov v červnu 1945 vzat do vazby a namísto toho ihned pověřen dozorem nad více než 1200 internačními tábory a více než 850 pracovními a trestními tábory, podařilo by se mu nejspíš zachránit také zde tisíce životů nevinných lidí“ (s. 291).

Cílem této knihy není přinést zevrubnou analýzu a studii o Protektorátu a protektorátních táborech. To autor očekává od dalších badatelů. Sám si vytyčil skromnější cíl: především seznámit veřejnost s osobností a významem Jiřího Letova a zpřístupnit významné části jeho deníků pro jejich další možné zpracování (viz s. 295). Po přečtení knihy nutno přiznat, že cíle bylo dosaženo. Je zajímavé, že se C. Nečas ve své monografii o tzv. „cikánských táborech“ v době Protektorátu o J. Letovovi ani nezmiňuje (Nečas 1999), tedy i proto je tato kniha významným počinem. Jen je škoda, že se z pouhých výňatků z Letovových deníků stává nikoliv primární, ale sekundární pramen. Originály jsou uloženy – jak M. Pape píše – „nyní“ v archivu autora, viz s. 303, a zde jsou citace z deníků otištěny bez kontextu. Čtenář si nemůže procíst pasáže, které byly vypuštěny, získá (patrně ovšem jen tu a tam) pouze zkrácenou autorovu parafrázi. I tak je nutno ocenit autorovu snahu zpřístupnit komentované deníky J. Letova čtenářům.

Knihy si podle mého názoru zaslouží pozornost a autor následovatele, kteří by mohli dále prohlubovat jím získané poznatky a na jeho pečlivou práci navázat, popř. z ní i čerpat. Krom deníků – ač ty nejsou, bohužel, veřejnosti dosud přístupné (a ani se nedozvídáme, zda a kdy budou) – upozorňuje autor na množství

dalších dokumentů, které spolu s deníky představují cenné střípky zapomenuté a možno říci i ignorované osobnosti z historie českých zemí a mohou doplnit poznání (nejen, i když především) o tzv. „cikánském táboře“ Lety u Písku.

Pro romisty a historiky zabývající se holokaustem Romů je kniha zásadním počinem pro doplnění hlasu z jiné, zdánlivě odvrácené a na první pohled vůči Romům nepřátelské strany. Přibližuje život, utváření myšlení a činy jednoho člověka, který v roli ministerského úředníka konal zdánlivě svou povinnost, ale současně se v mezích své role a na pomezí složitých vztahů mezi jednotlivými rezorty protektorátní vlády a gestapem snažil – bylo-li to možné – zmenšit utrpení lidí a zachránit konkrétní odsouzené. Kniha tak napomáhá posílit chápání, že ani v temných dobách druhé světové války vztahy mezi romskou částí společnosti a státem nebyly tak úplně černo-bílé. Dokládá, že se někteří zdánlivě kolaborující úředníci mohli snažit Romům aspoň nenápadně pomáhat. Přístup konkrétního ministerského úředníka k Romům a dalším obyvatelům protektorátních táborů nebyl prvoplánový: i on se snažil zjevně na prvním místě těžké válečné období – pokud možno – slušně přežít. Zároveň – když už se mu té možnosti dostalo – neváhal využít svých pravomocí ve prospěch vězněných. Kniha tak detailním vykreslením pohledu jednoho konkrétního aktéra přispívá novou perspektivou k doplnění plastického obrazu vztahů české společnosti vůči Romům a Sintům ve válečném období. Dokazuje, že i tyto vztahy se vyznačovaly celou škálou přístupů, mezi nimiž se nacházel i soucit a solidarita.

Lada Viková¹

Literatura

- Letov, J., Jeníček, J., Pacák, V. 1938. *Česko-slovenská armáda*. Praha: MNO, Svaz československého důstojnictva VOK.
- Nečas, C. 1999. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor.
- Pape, M. 1997. *A nikdo vám nebude věřit. Dokument o koncentračním táboře Lety u Písku*. Praha: G plus G.
- Pape, M. 2000. Michal Bohin, lékař-lidumil. *Romano džaniben* 7 (1): 62–65.
- Patočka, J. 1939. Česká naděje na duchovní vlast. *Naše vojsko* 12 (1. 2. 1939): 34.
- Serinek, J., Tesař, J., Ondra, J. 2016. *Česká cikánská rapsodie*. Praha: Triáda.
- Zdařilová, E. 2018. Josef Serinek, Jan Tesař, Josef Ondra – Česká cikánská rapsodie. *Romano džaniben* 25 (1): 211–214.

¹ Autorka je doktorandkou na FHS UK v Praze a asistentkou na FF UPa v Pardubicích.
E-mail: lada.vikova@seznam.cz

Romano džaniben – 28. ročník – 2/2021

Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci programu Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin.

Dále byl financován hlavním městem Praha z Programu v oblasti podpory aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2021 a finančně podpořen byl také Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v rámci projektu „CRP 2021: Podpora strategicky významných programů na Filozofických fakultách UK, MU, UP“.

Vydává Romano džaniben, z. s.
Biskupcova 85, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300
Šéfredaktoři: Pavel Kubaník, Helena Sadílková
Redaktoři: Renata Berkyová, Helena Kaftanová, Jan Ort,
Lada Viková, Eva Zdařilová

Redakční rada:

Mgr. Michael Beníšek, Ph.D.; PhDr. Jan Červenka, Ph.D.; Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.;
Mgr. Lucie Fuková; PhDr. Jana Horváthová; Mgr. Pavel Kubaník, Ph.D.;
Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.; Mgr. Tatiana Podolinská, Ph.D.;
doc. Jurina Rusnáková, Ph.D.; Helena Sadílková, Ph.D.; Mgr. Lada Viková

Seznam recenzentů je uveden na webových stránkách
www.dzaniben.cz

Sazba: Kateřina Krčíková
Obálka: Daniela Kramerová
Tisk: powerprint s.r.o.
Náklad: 300 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)
ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24. 6. 1994.